

1. Англосаксонська ліберальна модель (США і Великобританія);
2. Скандинавська (характерна для північних країн);
3. Корпоративна модель Бісмарка;
4. Французька;
5. Південноєвропейська модель.

Європа далі інших просунулася по шляху інтеграційного співробітництва; в Європейському Союзі, який охоплює майже всю Західну Європу, не тільки створений єдиний внутрішній ринок без будь-яких міждержавних перегородок, але створений:

- Центральний банк ЄС;
- Загальна валюта;
- Європейський парламент;
- Європейська Конвенція із захисту прав та основних свобод людини, в якій відмічається, що права і свободи людини і громадянина є найголовнішим і в кінцевому підсумку; вищим критерієм правової держави.

Україна є європейською державою в історико-культурному та в суто географічному контексті; і найближчі роки стануть певним випробуванням, чи зможе вона подолати відрив від Європи і зайняти належне місце серед інших європейських країн. Євроінтеграційна політико-комплексна діяльність держави в різних сферах суспільного життя, що має на меті створення законодавчих, політичних, економічних, соціальних та міжнародних передумов для здійснення інтеграції України до Європейського Союзу шляхом приведення її у відповідність із стандартами ЄС.

*Кисельов М.М. – д-р філос. н.
(Київ, ІФ НАНУ)*

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ ЗА УМОВ ПОСИЛЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Геополітична доля України – завжди бути на "цивілізаційному розломі". Нині вона теж знаходиться на перехресті багатьох геополітичних силових векторів: і не лише по лінії США-Росія, а й Європа-США, Європа "стара"-Європа "нова". В цьому положенні є надзвичайно реальною загроза потрапити в зону чужих геополітичних інтересів. Тиск з трьох боків геополітичного трикутника: США - ЄС - РФ, невизначеність власного соціополітичного курсу, неефективні реформ та відставання в соціополітичній, економічній та екологічній галузях і, в той же час, усвідомлення необхідності інтеграції до світового ринку на його ж умовах, є достатньо переконливими аргументами для таких побоювань. Крім цього, за наявних умов надзвичайно актуальною постає проблема збереження природної, історичної та культурної спадщини, котра є реальним

підґрунтям формування національної свідомості. Особливо перспективним в цьому аспекті видається осмислення перетину й співвідношення екологічного й національного.

Проблема національної самоідентифікації набуває величезного значення в наш час, коли перед українським соціумом постала низка принципів питань, зокрема, вибір стратегії подальшого розвитку, формування самостійної політики і досягнення взаєморозуміння на міжнародній арені. Необхідне адекватне усвідомлення реальних процесів, що відбуваються у світовій політичній, фінансово-економічній та екологічній сферах.

В ситуації, що склалась для українського соціуму виникає нагальна потреба в об'єднуючих ідеях, спираючись на які можна було б формувати громадянське суспільство й сильну державу. Об'єднуючі ідеї, як правило, виникають на базі здорового прагматизму, об'єктивного аналізу реально-го стану речей й принципу корисності для більшості громадян.

Національна ідея є одним з основоположних феноменів соціальної спільноти людей, без урахування якого втрачається специфіка цієї спільноти, характерні, властиві лише їй риси. Надзвичайно суперечливий, невіддатливий раціональному визначенню феномен національного займає одне з чільних місць в сучасній структурі соціальної філософії. В розмові із співробітниками журналу "Шпігель", Мартін Хайдеггер акцентував: "Виходячи з нашого людського досвіду та історії, настільки я можу судити, я знаю, що все суттєве й Велике виникало лише із того, що у людини була батьківщина і вона була укріплена в традиції" [1, 243].

Нація трактується як уявна політична спільнота (Б. Андерсон), а націоналізм – як "хворобливе запалення пораненої свідомості народу" (І. Берлін) і, поряд з цим, як нормальний стан, тому що немає людини без нації (Л. Гумільов). Одні фахівці кваліфікують національне як анахронізм, (ізоляціонізм, ксенофобія, тощо), що особливо проявляється в кризові періоди розвитку суспільства, при цьому національні та загально-людські цінності розглядаються як альтернативні. Інші – тлумачать національне як необхідну передумову до процесу становлення людини, здатної піднятися до розуміння загальнолюдських цінностей. Сама ж національна ідея виступає то як усталена, незмінна концепція, що спирається на своєрідний анклав "нетлінних національних цінностей", то як утворення відкрите, динамічне, що має яскраво виражений історичний характер. В останньому аспекті нація виглядає процесом, котрий ніколи не закінчується.

Такі традиційні ознаки нації, як спільність території, культури і мови, господарського життя, етнічно-психологічна самобутність тощо, далеко не вичерпують суті цього феномену. Залишається ще щось важливе й піддатне лише інтуїтивному осягненню. Як слушно зазначає італійський

націолог С. Манчіні, зовнішні ознаки нації: спільні територія, походження, мова, звичаї й побут, переживання й історична минувщина і, зрештою, спільне законодавство. Але це ще не нація. Це мертва матерія, в яку ще не внесений подих життя [2, 50]. Намагання внести цей подих шляхом долучення таких ознак, як спільні міфи та історична пам'ять, єдність історичної відповідальності (фон Таддем), спільність історії, що об'єднана духом (Гегель), теж не вирішує проблеми. Визначення нації С. Рудницьким, як групи людства, що має певну суму своєрідних, тільки собі властивих прикмет, які об'єднують усі індивіди цієї групи в одну цілісність, є надто абстрактним.

Загалом же останнім часом починають домінувати уявлення про націю як феномен, що має виключно соціально-політичний, соціально-культурний характер. На Заході історично просліджується тенденція отождолення понять "нація" та "народ", переміщення акцентів з "етнічного" на "політичне підданство" [3, 25-26]. Зокрема обстоюючи концепцію «зіткнення цивілізацій», С. Хантінгтон формулює положення про те, що у сучасному світі відбувається відхід від географічної складової, від формули «крові і землі» до формули «мови і культури» [4, 6]. Видається, що такий відхід робить соціум штучним, авітальним утворенням, полишеним власних природно-етичних витоків.

Звичайно, поняття нації, особливо в цивілізаційному контексті, включає означені соціально-політичні й культурні аспекти, що є визначальними характеристиками її як духовної спільноти. Все це, безумовно, усвідомлюється у сфері політики та культури. Але звідки взялась нація як духовна спільнота? І чи вірно ми чинимо, коли розводимо національне й етнічне? М.О Бердяєв національне називав індивідуальним буттям, поза яким неможливе існування людства, проблемою історичною, а не соціальною. "Можна й слід сподіватися, - писав він, - зникнення класів та примусових держав у досконалому людстві, але не можна сподіватися зникнення національностей. Нація – це динамічна субстанція, а не мінуща функція і корінням своїм вона вростає у таємничу глибочинь життя" [5, 155].

Гадаю, що продуктивним підходом до осмислення феномену національної ідеї може бути саме той, що буде здатний поєднати його історичну динамічність з таємничими, малодослідженими ще витоками "з глибин життя". Інакше кажучи, такий підхід мусить мати етно-екологічну направленість. Ще Гіппократ пов'язував особливості характеру народу з географічними та кліматичними особливостями територій, на яких він (народ) мешкав. Однією з цікавих спроб докопатися до витоків етно-національного зробив у свій час Й. Гердер. Він досить аргументовано, спираючись на величезний історико-етнографічний матеріал, показав, що нація, національна культура топологічно пов'язані з природно-

географічним середовищем. Тому держава, за Й. Гердером, є утворенням штучним, а нація - "природним органом людства" [6]. Саме звідси бере початок специфічний і неповторний "народний дух" (Volksgeist) – сукупність звичок і манер, спосіб почування й поведінки, властива кожному етносу опозиція "ми" й "вони", опозиція, яка аж ніяк не може тлумачитися як загроза формуванню "загальнолюдських цінностей". Людство і нація не є альтернативними поняттями. Людство – союз народів (націй). Але консолідація людства не рівнозначна національній чи культурній однорідності.

Звернення до витоків "з глибин життя" стимулює повернення до таких, непопулярних нині, ознак нації як спільність походження та спільність території – "землі" та "крові". Як виявляється, між процесами біологічної та соціальної еволюції більше аналогій, ніж розбіжностей. Розрізняючи патріотизм територіальний та ідеопсихологічний, С. Герберт зазначає: "Націоналізм – форма родової свідомості, пов'язана з даною рідною країною, що об'єднує людей незалежно від їхніх політичних взаємин і поглядів, релігійних вірувань і господарських інтересів" [2, 56]. Якщо сучасна модерна нація багато в чому є кінцевим виявом новітнього культурно-історичного процесу, то "народ - це давній витвір не лише історичного, а й природного процесу, вихідними моментами якого були розпорошені племена, поріднені кров'ю, тобто спільним походженням" [там же, 18].

Щодо території, то вона є не лише одною з визначальних умов народотворення, а й важливим чинником подальшого існування нації. Неможливо заперечити той факт, що в основі цивілізаційних зрушень знаходиться адаптація того чи іншого народу до природного середовища. Ця теза значно виходить за межі традиційних геополітичних конструкцій, що набувають нині значного поширення в політології. Йдеться про органічну спорідненість населення й ландшафту, від чого абстрагуються в сучасному вітчизняному науковому аналізі. На сповідуванні ідеї гармонійного взаємозв'язку ландшафту та етносу на Заході виник і набуває активного поширення такий громадський рух як біорегіоналізм, що трансформується в окремий науковий напрямок. Його представники обстоюють принцип прив'язаності життя людини до певної території (регіону). Опоередковано біорегіоналізм спрямований проти масової нині маргінальності. Концепція біорегіоналізму зорієнтована на забезпечення чіткої культурно-етнічної матриці, в межах якої тільки й може невимусно й органічно існувати людина.

Фахівцями з загальної екології давно вже показано, що чим різноманітніша за своїми компонентами є складна органічна система, тим більше в неї можливостей для подальшого розвитку й удосконалення. Цілком ймовірним виглядає й припущення, що це ж має стосуватися й таких

складних та органічних систем як людські спільноти. Кожна етнічна культура формувалася в певних географічних умовах і адаптуючись до цих умов. Життєздатними виявилися тільки ті етноси, внутрішня системність культури яких була одночасно адекватною підсистемою зовнішньої системи природи, тобто відповідною їй циклам і ритмам. Тому й вивчення механізмів розвитку культур, пропорцій стабільного й інноваційного в них є надзвичайно важливим завданням культурної антропології взагалі і української культурної антропології зокрема. Тому розмаїття культур, мов та етно-державних утворень некоректно витлумачувати як чинник роз'єднання цілком за метафоричною ідеологемою "Вавілонської вежі".

Зрештою сам процес глобалізації має сенс як об'єднання різноякісного, що цілком підтверджується сучасними політичними реаліями. Застереження щодо негативних наслідків сучасного глобалізаційного процесу, зовсім не є його запереченням. Жодна країна в сучасному світі не може існувати автономно. Міжнародне співробітництво є надзвичайно потужним засобом вирішення регіональних та національно державних проблем. Скажімо, вельми продуктивним є міжнародне кооперування в освоєнні Космосу. Сьогодні розробляється кілька марсіанських місій: європейська, американська та японська. Програми такого класу, як космічні місії на Місяць, або на Марс не є продуктивними та реальними для окремої країни, якою б могутньою вона не була. Україна планує увійти в європейську систему космічного моніторингу в інтересах безпеки та охорони довкілля (GMES). Йоганнесбург (2002 р.) - стійкий розвиток неможливий без адекватної інформації про землю та її найближче оточення.

Активізація проблеми української ідеї в нашу добу співпала з кризовим станом в країні. До того ж вона може трактуватися як своєрідна психологічна адаптація до нереалізованих державницьких намагань та комплексу "меншого брата". Звідси її суперечливість, непослідовність, хитання між "хворобливою манією самоприниження та параноєю самозакоханості" [7, 19].

Слід особливо наголосити, що така амбівалентність вітчизняної ментальності - відчуття меншовартості, яке постійно надихається нашими ЗМІ та нашими ж "публічними політиками", та хизування славним історичним минулим, має місце й сьогодні. Звідси в чисто автоматичному режимі виникає феномен "кризи самоідентифікації" або ж "дефект головного дзеркала" (Ліна Костенко). "Гуманітарна аура нації", що спирається головним чином на літературу, мистецтво й освіту, є утворенням надзвичайно делікатним.

Національна ідея, попри все й при всій різноманітності її інтерпретацій, безумовно проявляє себе в соціально-політичних реаліях сьогодення (історичний референдум, виборчий марафон 2004 р. тощо). Проте наш істеблїшмент, в недалекому минулому, від неї чекав більшого.

Як було заявлено на самому високому рівні в 1994 році в процесі становлення нашої державності вона "не спрацювала". Наше керівництво сподівалося, що попри очевидний непрофесіоналізм та егоїстичні інтенції представників владних структур вона мусила б в автоматичному режимі вивести державу з кризового стану. Як відомо цього не сталося, та й не могло статися.

Але все це, не може виправдати таких мінорних мотивів як «відродження нації», «створення нації на Майдані» тощо. Українська нація, попри всю драматичність її історичної долі, була, є й буде. Відбувається складний процес подолання суперечностей етнічного та політичного, національного й загальнолюдського.

Література:

1. Философия Мартина Хайдеггера и современность. – М.: Наука, 1991.
2. Див.: Бочковський Ольгерт. Вступ до націології. – К., "Генеца", 1998.
3. Українська політична нація. – К.: НІСД, 2004.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: АСТ, 2003.
5. Бердяев Николай. Национальность і людство // Сучасність. – 1993. – N 1.
6. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. – М.: Наука, 1977. – 703 с.
7. Липа Юрій. Призначення України. – Львів, 1992.

*Арутюнов В.Х. - к. філос. н.,
Свінцицький В.М. – д-р філос.н.
(Київ, КНЕУ)*

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНИ

Серед українських філософів, політологів та культурологів відсутній усталений погляд на *проблему цивілізаційної самоідентифікації* людини, етносу, держави. Але незважаючи на суттєві розбіжності вони при розв'язанні цієї проблеми, погоджуються з тим, що суттєвими складовими самоідентифікаційної генеалогії є історичний, культурологічний, аксіологічний, лінгвістичний, економічний, геополітичний, релігійний, ментальний аспекти.

На думку М.І. Михальченка, саме вищевказані детермінанти формують основні орієнтації різних політичних сил в сучасній Україні: перша з них *рафіновано-самостійницька*; друга – *євразійська* (проросійська); третя – *європейська* (прозахідна) [1, 428]. На різних етапах історії незалежної України, як правило, домінує одна з трьох вищеназваних орієнта-